

TARTU ÜLIKOOL
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Hanna-Britt Augasmägi
Stereotüübid aafriklastest ajakirjades Kratt ja Sädemed aastatel 1923-1939
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Karin Veski, *PhD*

Tartu 2021

Sisukord

Sissejuhatus	3
1 Uurimuse teoreetilised lähtekohad ja ajalooline kontekst	5
1.1 Karikatuur	5
1.2 Stereotüüp	6
1.3 Ajakirjad Kratt ja Sädemed	8
1.4 Aafrika ajalooline kontekst	9
2 Aafriklaste kujutamine ajakirjades Sädemed ja Kratt	13
2.1 Allikate kvantitatiivne analüüs	13
2.2 Aafriklane kui kannibal	15
2.3 Aafriklane kui laps	18
2.4 Aafriklane kui metslane	20
2.5 Aafriklane kui allegooriline kujund	23
Kokkuvõte	28
Kasutatud allikad ja kirjandus	31
Summary	35

Sissejuhatus

Läbi ajaloo, alates ajast, kui inimesed hakkasid koos gruppides elama, on tehtud vahet nendel, kes kuuluvad omade hulka, ja nendel, kes mitte. See, mida mingi inimgrupp või kultuur peab võõraks, ei ole universaalne, vaid varieerub ning viis kuidas suhtutakse võõrasse on ka erinev. Samuti ei ole võõra tunnused nõ kivilisse raiutud, vaid need on ajas muutuvad.¹ Iga kultuur peab ennast normiks ning neil on kombeks omistada võõrastele kultuuridele negatiivseid tunnuseid, sest ei mõisteta, miks teised erinevalt käituvad. Stereotüübid rajanevad tihti kultuuridevahelistel erinevustel.²

Käesoleva uurimistöö eesmärgiks on anda ülevaade aafriklaste kohta käivatest stereotüüpidest ajakirjades Sädemed ja Kratt aastatel 1923-1939 ilmunud karikatuuride põhjal. Töös antakse ülevaade teemakohaste karikatuuride esinemissageduse kohta, määratletakse levinumad stereotüübid ja nende esinemissagedus karikatuurides. Selle töö kontekstis on aafriklane suures osas samastatud mustanahalisusega. Arvesse on võetud kõik karikatuurid, mis kujutavad Aafrikas elavaid mustanahalisi ning valikust on välja jäetud karikatuurid, mis kujutavad Aafrikat, aga mitte selle mustanahalist elanikkonda.

Töö jaguneb kaheks alapeatükiks. Esimene peatükk keskendub uurimuse teoreetilistele lähtekohtadele. See peatükk annab ülevaate karikatuuri mõistest ja selle ajaloost Eesti kontekstis, stereotüübi mõistest, ja avab ajakirjade Kratt ja Sädemed ajaloolist tausta. Lõpetuseks avab see põgusalt Aafrika ajalugu ning annab ettekujutuse sellest, kuidas on välja kujunenud Aafrika kohta käivad stereotüübid. Töö teises peatükis toimub allikate analüüs, kus keskendutakse ajakirjades Sädemed ja Kratt esinevatele stereotüüpidele. See peatükk on jagatud omakorda kuueks alapeatükiks. Esimene alapeatükk annab kvantitatiivse ülevaate mustanahaliste kujutamisest ajakirjades. Iga järgnev alapeatükk uurib kvalitatiivset analüüsi kasutades konkreetset stereotüüpi, selle stereotüübi tekkimist ja esinemise sagedust.

Varasemalt on Eestis uuritud nii karikatuuride kui ka kuvandi temaatikat, aga konkreetset aafriklaste kohta käivaid stereotüüpe kahe maailmasõja vahel ilmunud karikatuuriajakirjades uuritud ei ole. Küll on aga ilmunud uurimusi mustanahaliste stereotüüpide kohta. Aafrika

---

¹ C. Albrecht, *Foreigner, Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*, toim. M. Beller ja J. Leerssen. New York: Rodopi, 2007, lk. 326-327.

² K. Hiimaa, *Aafrika retseptioon eestikeelses trükisõnas*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006, lk. 7.

kuvandit kirjasõnas on uurinud Karin Hiiemaa³ oma doktoritöös. Lisaks sellele on teemakohased veel ka Nele Dobrõši⁴ bakalaureusetöö “Mustanahaliste stereotüübid eesti lasteperioodikas aastatel 1918-1940”, Eva Seppingu bakalaureusetöö teemal “Piibliloost apartheidini: mustanahaliste representatsioonid ja stereotüübid LAU näitel”⁵ ja Nele Ausi lõputöö “Aafrika ja aafriklasted Eesti varasemas kirjasõnas. Stereotüüpide kujunemine”⁶. Veel on Aafrika temaatikat uurinud Helen Heiter⁷ oma bakalaureusetöös “Itaalia-Etioopia konflikti kajastumine Eesti karikatuuridel aastatel 1935-1938”. Sisulisi uurimusi ajakirjadest Kratt ja Sädemed on kirjutanud Ivari Jõesaar⁸, kelle diplomitöö keskendus poliitilisele karikatuurile aastatel 1918-1940. Andres Vihalemi⁹ diplomitöö uuris Kratti aastatel 1928-1935. Ajakirjast Sädemed aastatel 1905-1915 on kirjutatud Märt Luige¹⁰ diplomitöö. Erinevate ajaloosündmuste kujutamist karikatuuridel on uurinud Eero Medijainen¹¹. Välisautoritest, kes on uurinud mustanahaliste kohta käivaid stereotüüpe, tuleks ära märkida Jan Pieterse Nederveen, kes on uurinud mustanahaliste stereotüüpe popkulaarkultuuris.¹² Antud uurimus annab kvantitatiivse ja kvalitatiivse analüüsi aastatel 1923-1939 Eesti kahes suurima trükiarvuga karikatuuriajakirjas esinenud mustanahaliste stereotüüpidest.

Töö allikmaterjaliks on ajakirjad Sädemed ja Kratt perioodil 1923-1939. Ajakirjad Kratt ja Sädemed on kahe erineva päevalehe huumoriajakirjad, mis ilmusid kahe maailmasõja vahel. Ajakiri Kratt oli Päevalehe huumoriajakiri ja Sädemed Postimehe huumoriajakiri. Seega võib eeldada, et nende levik ja tiraaž oli laiem kui eraldiseisvatel huumoriajakirjadel, mis läbi jõudsid need ka inimesteni, kes ilmtingimata ei olnud huvitatud karikatuuriajakirjadest.

³ K. Hiiemaa, *Aafrika retseptatsioon eestikeelses trükisõnas*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006; K. Hiiemaa, *The Reception of the Third World in Estonia in 1918-1940, Estonian Foreign Policy at the Cross-Roads*, toim. E. Medijainen ja V. Made. Helsinki: Multiprint Oy, 2002 lk. 69-70.

⁴ N. Dobrõš, *Mustanahaliste stereotüübid eesti lasteperioodikas aastatel 1918–1940*, Tartu, 2010.

⁵ E. Sepping, *Piibliloost apartheidini: mustanahaliste representatsioonid ja stereotüübid LAU näitel*, Tartu, 2003.

⁶ N. Aus, *Aafrika ja aafriklasted Eesti varasemas kirjasõnas. Stereotüüpide kujunemine*, Tartu, 1993.

⁷ H. Heiter, *Itaalia-Etioopia konflikti kajastumine Eesti karikatuuridel aastatel 1935-1938*, Tartu, 2012.

⁸ I. Jõesaar, *Ülevaade poliitilisest karikatuurist pilkelehes Kratt 1925-1940*, Tartu., 1984.

⁹ A. Vihalem, *Evald Jalak ja Kratt aastatel 1928-1935*, Tartu, 1959.

¹⁰ M. Luige, *Sädemed 1905-1915*, Tartu, 1986.

¹¹ E. Medijainen, *Raudes eesriide lõimed: propaganda, avalik arvamus ja Baltikum 1939-1944*. Tallinn: Tallinna raamatutrükikoda, 2018; E. Medijainen, *Maailm prowintsiolu peeglis. Rahvusvahelised suhted ja Eesti välispoliitika karikatuuridel 1918 – 1940*. Tartu: SA Kleio, 1998.

¹² J. Nederveen Pieterse, *White on Black: Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture*. New Haven ja London: Yale University Press, 1992.

1 Uurimuse teoreetilised lähtekohad ja ajalooline kontekst

1.1 Karikatuur

Sõna “karikatuur” pärineb itaaliakeelsest sõnast *caricare*, mis tähendab koormama ning selles kontekstis tähendab see liialdatud detailidega pilti. Karikatuuri puhul on tegemist kunstiliigiga, mille eesmärk on kujutatut pilgata või selle üle nalja teha. Karikatuuril kujutatule omased jooned on võimendatud koomilise efekti saavutamiseks.¹³ Karikatuurid jagunevad kahte kategooriasse: naljakarikatuurid ja arvamuskarikatuurid. Nagu sellest jaotusest järeldada saab, siis naljakarikatuuride eesmärk on edasi anda huumorit. Arvamuskarikatuuride eesmärk on edasi anda arvamust või suhtumist ning need võivad olla humoorikad, aga see pole nende peamine eesmärk.¹⁴

Karikatuure uurides on võimalik saada ettekujutus olmekultuurist, poliitilisest suhtluskultuurist, tõekspidamistest ja avaliku arvamuse mõjust uuritava perioodil. Pildi kaudu selle informatsiooni omastamine on oluliselt lihtsam¹⁵ ning ajal kui enamuses inimesi ei olnud kirjaoskajad oli see ka levinud viis teabe saamiseks. Vaadeldes karikatuure ajaloo uurimise seisukohalt on naljakarikatuurid olulised, sest need kajastavad sotsiaalseid hoiakuid ning enamasti ei puuduta olulisi ühiskondlikke küsimusi. Arvamuskarikatuurid saab jagada selle järgi, milliste teemadega need tegelevad. Need jagunevad karikatuurideks, mis tegelevad sisepoliitikaga, välispoliitikaga ja ühiskondlike teemadega. Poliitilised karikatuurid on konkreetsed: kujutatu on kergesti äratuntav, ühiskondlike teemadega tegelevad karikatuurid toetuvad stereotüüpide kasutamisele, ja välispoliitilised karikatuurid kasutavad lisaks eelnevalt mainitud elementidele ka rahvuslikke sümboleid.¹⁶

Karikatuuri ajalugu läheb tagasi antiikaega. Siis ei olnud küll karikatuuridel suurt avalikku mõju, sest tehnoloogia nende tootmiseks polnud veel piisavalt arenenud.¹⁷ Eestisse jõudis karikatuur oluliselt hiljem kui mujale. Esimesed näited, mida saab lugeda karikatuurideks, pärinevad 18. sajandist: Katariina II külastuse ajal Tartus akendele pandud pildid Tartu

---

¹³ W. Ames, Caricature and cartoon, *Encyclopedia Britannica*, 20. september, 2017. <https://www.britannica.com/art/caricature-and-cartoon>. Kasutatud 15. mai 2021.

¹⁴ T. M. Kemnitz, The Cartoon As a Historical Source, *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 4, No. 1, 1973, lk. 82.

¹⁵ Medijainen, *Maailm prowintsiõnu peeglis*, lk. 7-8.

¹⁶ Kemnitz, The Cartoon As a Historical Source, lk. 83-84.

¹⁷ E. Laugaste, *Eesti kirjandus karikatuuris*. Tartu: Akadeemilise kirjandusühingu kirjastus, 1939, lk. 10.

raehärrade tegevuse kohta¹⁸ ja Kristjan Jaak Petersoni pilapildid üliõpilaste kohta, mis kujutasid Itaalia ühendamise seotud konflikti.¹⁹ Kuid nende puhul on tegemist üksikute näidetega, sest Eestis hakkasid karikatuurid laialdaselt levima alles 20. sajandil. Enne 20. sajandit ei olnud Eestis karikaturiste, kellel oleks piisav väljaõpe või piisavad tehnilised tingimused karikatuuride trükkimiseks.²⁰ Eesti esimene pilkeleht ilmus 1883. aastal ajalehe Olevik lisana. Oleviku Naljalisa koosnes neljast leheküljest, 16-st karikatuurist ja maleülesandest.²¹ Eestis jäi poliitilise karikatuuri kõrgaeg aastatesse 1920 – 1930.²² See on kooskõlas trendiga, mille kohaselt toimub karikatuuride õitseng siis, kui ühiskonnas toimuvad muutused ning rahvas on aktiivne.²³

1.2 Stereotüüp

Läbi ajaloo on olnud kombeks taandada pilt võõrast üksikutele esiplaanil olevatele tunnustele ning samal ajal viidata omadele vastandlike positiivsete atribuutidega. Seda tüüpi vastastikused kirjeldused on defineeritud mõistetega heterostereotüüp ehk standardiseeritud pildid teistest ja autostereotüüp ehk standardiseeritud minapildid.²⁴ Stereotüüpe käsitlevad mitmed erinevad valdkonnad ning sellest tulenevalt on ka stereotüübi mõiste definitsioone erinevaid.²⁵ Lisaks sellele on stereotüübi kontseptsioon ja kasutus ajan muutunud.²⁶ 18. sajandi lõpul oli stereotüübi puhul tegemist trükikunstiga seotud mõistega. 19. sajandi keskpaigaks oli stereotüübi mõiste muutunud abstraktsemaks. 20. sajandi alguseks oli stereotüüp võetud kasutusele kirjeldamiseks pilte, mille kaudu kategoriseeritakse maailma.²⁷

Sotsiaalteaduste kontekstis võttis stereotüübi mõiste esmakordselt kasutusele Walter Lippmann 1922. aastal ilmunud raamatus “Public Opinion”.²⁸ Lippmann defineerib stereotüübi kui “pildid meie peades”²⁹, mis ei anna maailmast terviklikku ülevaadet, vaid ettekujutuse, millega ollakse harjunud ja kohanenud.³⁰ See ei tähenda, et tegemist on

¹⁸ Laugaste, *Eesti kirjandus karikatuuris*, lk. 15.

¹⁹ Medijainen, *Maailm prowintsiõnu peeglis*, lk. 6.

²⁰ Laugaste, *Eesti kirjandus karikatuuris*, lk. 16.

²¹ Laugaste, *Eesti kirjandus karikatuuris*, lk. 20.

²² Medijainen, *Maailm prowintsiõnu peeglis*, lk. 6.

²³ Jõesaar, *Ülevaade poliitilises karikatuurist pilkelehes Kratt 1925-1940*, lk. 5.

²⁴ M. Beller, *Stereotype, Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*, toim. M. Beller ja J. Leerksen. New York: Rodopi, 2007, lk. 429.

²⁵ Beller, *Stereotype*, lk. 432.

²⁶ M. Pickering, *Stereotyping: The Politics of Representation*. New York: Palgrave, 2001, lk. 1.

²⁷ S. L. Gilman, *Difference and Pathology: stereotypes of sexuality, race, and madness*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1985, lk. 15-16.

²⁸ Hiinema, *Aafrika retseptioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 22.

²⁹ W. Lippmann, *Public Opinion*. Santa Monica: BN Publishing, 2007, lk. 15.

³⁰ Lippmann, *Public Opinion*, lk. 36.

maailmaga, mis meile meeldib. Tegemist on lihtsalt maailmaga, millega oleme harjunud.³¹ Gordon W. Allport tunnustab küll Lippmanni stereotüübi mõiste kasutuselevõtu eest sotsiaalteadustes, kuid kritiseerib seda, et Lippmann ajab omavahel segi stereotüübi ja kategooria, mis ei ole omavahel identsed. Stereotüübi puhul on tegemist kategooriaga kaasas käiva fikseeritud ideega. Allport on defineerinud stereotüüpi kui liialdatud tõekspidamist, mis on seotud kategooriaga ja mille eesmärk on ratsionaliseerida käitumist stereotüübiga seotud kategooria suhtes.³²

Stereotüüpe käsitledes on oluline vahet teha stereotüübil ja kategoorial, sest tegemist pole samatähenduslike mõistetega. Näiteks kategooria on advokaadid ja advokaatide kohta käiv stereotüüp on see, et nad on kõik petised. Stereotüüp ei anna mitte mingit sisulist infot selle kategooria kohta, mille kohta see käib.³³ Michael Pickering toob kategooria ja stereotüübi erinevusena välja selle, et kategooriad ei ole fikseeritud ning need võivad muutuda, samas kui stereotüübid üritavad takistada paindlikku mõtlemist kategooriate sees ja säilitada juba olemasolevaid struktuure.³⁴ Allport defineerib kategooriat kui kognitiivsete toimingute aluseks olevat organisatoorset ühikut. Maailma nägemine läbi kategooriate on inimeste jaoks loomulik ja vältimatu.³⁵ Kategoriseerimise käigus luuakse klasse, mis aitavad mõista igapäevaseid muutusi, ning assimileeritakse nii palju kui võimalik. Kategooriad aitavad kiiresti tuvastada klassidesse kuuluvaid objekte, mille tõttu on muutustega kohanemine kiirem ja lihtsam.³⁶ Kategooriad on hädavajalikud selleks, et me saaksime ennast ümbritsevat maailma enda peas organiseerida.³⁷

Sander L. Gilman defineerib stereotüüpe kui tahumatuid vaimseid interpretatsioone maailmast, mis aitavad eristada ennast ja teist, tõmmates nende vahele kujutletava piiri, mis neid teineteisest eristab. Stereotüübid lihtsustavad maailma.³⁸ Me näeme ennast ümbritsevat sedasi nagu oleme seda õppinud nägema, sest nii on meile endale kõige lihtsam. Igal kokkupuutel nähtuste vaatamine värske pilguga ja mitte varasemalt tuttavate tüüpide kaudu on väsitav ja ebarealistlik.³⁹ Osad stereotüübid tekivad faktide üldistamisest samal ajal, kui

---

³¹ Lippmann, *Public Opinion*, lk. 38.

³² G. W. Allport, *The Nature of Prejudice*. New York: Addison-Wesley Publishing Company, 1958, lk. 187.

³³ Allport, *The Nature of Prejudice*, lk. 187.

³⁴ Pickering, *Stereotyping*, lk. 3.

³⁵ Allport, *Nature of Prejudice*, lk. 167-167.

³⁶ Allport, *Nature of Prejudice*, lk. 19-21.

³⁷ Pickering, *Stereotyping*, lk. 2.

³⁸ Gilman, *Difference and Pathology*, lk. 17-18.

³⁹ Lippmann, *Public Opinion*, lk. 34.

teiste stereotüüpide tekkimiseks pole faktilist tausta.⁴⁰ Stereotüübid ei ole ilmtingimata alati negatiivsed, need võivad olla ka neutraalsed ja positiivsed.⁴¹

Stereotüüpimine loob illusiooni ühtsusest: stereotüübid kujutavad sotsiaalset gruppi homogeensena. See esitab kõiki, kes on stereotüübiga seotud, ühesugusena ja taandatuna omadustele, mille kohta stereotüüp käib, mistõttu peetakse stereotüüpe enamasti ebakorrektses. Stereotüüpimise käigus tekib hinnanguline järjestus nende arvelt, kelle kohta negatiivne stereotüüp käib.⁴² Rassierinevuste representeerimisel on stereotüüpide loomine keskse tähtsusega. Tihti on stereotüüpide tekkimise aluseks ebavõrdsed võimusuhted. Stereotüüpide loomise käigus taandatakse isik üksikule erinevusele ning see erinevus kinnitatakse ja muudetakse loomulikuks. Loomise käigus kasutatakse lõhestamise strateegiat: nii kinnistatakse sümboolsed piirid ja välistatakse kõik, mis nendesse piiridesse ei kuulu. See protsess tõmbab piiri “meie” ja “teise” vahele.⁴³

1.3 Ajakirjad Kratt ja Sädemed

Karikatuuriajakirjad mängivad olulist rolli muuhulgas ka poliitiliste sündmuste kajastamisel. Trükivabaduse suurenemise tõttu hakkas 1906. aastal ilmuma hulgaliselt huumoriajakirju. Ilmuvate ajakirjade arv ei olnud püsivalt tõusev: see kõikus olenevalt aastast ning ühiskonnas toimuvast. Lisaks oli suurel hulgal huumoriajakirju, mille eluiga oli väga lühike.⁴⁴ Eraldiseisvatest ajakirjadest olid populaarsemad juba eksisteerivate ajalehtedega kaasakäivad huumorilised, sest nende väljaandmine oli lihtsam kui täiesti uue väljaande asutamine. Perioodil 1904-1914 ilmus 11 erinevat huumorilisa või kaasaannet.⁴⁵ Ajakirjad Kratt ja Sädemed olid perioodil 1923-1939 suurima trükiarvuga ilmunud karikatuuriajakirjad.

Ajakiri Sädemed puhul oli tegemist ajalehe Postimehe huumoriväljaandega ning see ilmus aastatel 1905-1915 ja 1923-1940. Alates 1932 ei ilmunud Sädemed enam eraldiseisva ajakirjana, vaid ajalehes Postimees eraldi leheküljena või joonealuse väljalõikena.⁴⁶ Sädemed

---

⁴⁰ Allport, *Nature of Prejudice*, lk. 186.

⁴¹ Vt. lähemalt: Hiiemaa, *Aafrika retseptatsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 23-24.

⁴² Pickering, *Stereotyping*, lk. 4-5.

⁴³ S. Hall, Teise vaatemäng, *Representatsioon*, toim. S. Hall, J. Evans ja S. Nixon. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Kirjastus, 2018, lk. 245-246

⁴⁴ Luige, *Sädemed 1905-1915*, lk. 6.

⁴⁵ E. Lauk, Eesti ajakirjanduse arengujooni XX sajandi esimesel poolel, *Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900-1940*, tom. E. Lauk. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2000, lk.19.

⁴⁶ E. Annus ja T. Loogväli (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II, O-Ü*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2002, lk. 634.

puhul ei olnud uuritaval perioodil tegemist erapooletu ajakirjaga. Alates 1918. aastast oli ajaleht Postimees, mille alla Sädemed kuulus, Eesti Rahvaerakonna häälekandja.⁴⁷ 1934. aastal toimunud riigipöörde tagajärjel erakonnad likvideeriti, seega peale seda ei olnud Sädemed enam erakonna häälekandja huumoriväljaanne.⁴⁸

Sädemed proovinumber ilmus 1905. aastal Tartus toimuva Eesti üleriikliku rahvaasemike kongressi teisel päeval. Tegemist oli lendlehega, milles kajastatud teemad olid väga aktuaalsed. See osutus väga populaarseks ning esialgu ei viidanud miski, et Sädemed hakkaks ilmuma perioodiliselt.⁴⁹ Perioodiliselt hakkasid Sädemed ilmuma aastal 1906 korra kuus, alates aastast 1926 hakkas ajakiri ilmuma korra nädalas. Sädemed ilmusid eraldiseisva väljaandena kuni 1932; peale seda ilmub Sädemed Postimehe lisana.⁵⁰

Ajakiri Kratt oli ajalehe Päevaleht korra nädalas ilmuv hinnata kaaslane, mis ilmus aastatel 1925-1940.⁵¹ Päevalehe puhul oli tegemist sõltumatu ajalehega, mis ei kuulunud mitte ühegi poliitilise organisatsiooni valdusesse ning see eristas Kratti ajakirjast Sädemed. Ühtlasi oli see kõige laiema levikuga päevaleht: 1930. aastate lõpus oli selle trükiarv 40000-50000 eksemplari.⁵² Aastatel 1925-1927 oli Kratti tegevtoimetaja Karl August Hindrey.⁵³

Krati esimene number ilmus 17 jaanuar 1925 ning sellel aastal ilmus ajakirja 19 numbrit. Ajakirja loomise hetkel olid sellega seotud kaks meest: Karl August Hindrey ja Otto Krusten. Esialgu ilmus Kratt eraldiseisvalt, aga seda ei saatnud edu ning ajakiri hakkas ilmuma Päevalehe tasuta lisana, asendades korra nädalas ilmunud Päevalehe Lisa.⁵⁴

1.4 Aafrika ajalooline kontekst

Suhtumine Aafrikasse ja aafriklastesse ei ole läbi ajaloo alati olnud sama, vaid on erinevate tegurite tõttu muutunud. Erinevatel ajaperioodidel tegi kuvand Aafrikast ja aafriklastest läbi muutuseid ühest äärmusest teise.⁵⁵ Läänemaaailma arusaamad rassist ja rassilised stereotüübid

---

⁴⁷ Annus ja Loogväli (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II*, lk. 513.

⁴⁸ L. Vahtre, Kultuur ja olme, *Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahtre. Tartu: Kirjastus Ilmamaa, 2005, lk 129.

⁴⁹ Luige, *Sädemed 1905-1915*, lk. 9-10.

⁵⁰ Annus ja Loogväli (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II*, lk. 634-635.

⁵¹ Annus ja Loogväli (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 I, A-N*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2002, lk 321-322.

⁵² Annus ja Loogväli (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II*, lk 540.

⁵³ Annus ja Loogväli (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 I*, lk 321.

⁵⁴ Jõesaar, *Ülevaade poliitilises karikatuurist pilkelehes Kratt 1925-1940*, lk, 8-9.

⁵⁵ Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 43.

on peamiselt tekkinud kolme erineva kokkupuuteperioodi jooksul mustanahalistega: 16. sajandil hoogustunud kaubareisid Aafrikasse, Euroopa koloniaalvallutused ja teise maailmasõja aegne ränne väljapoole Kolmandat Maailma.⁵⁶

Esimesed kuvandid aafriklaste kohta pärinevad Vana-Egiptusest, mille puhul on tegemist ligi 3000-aastase perioodiga. Arvamused nendest ei olnud selle perioodi vältel samad, vaid need muutusid. Oli perioode, mille jooksul mustanahalised olid tavaline osa ühiskonnast, aga ka perioode, kui neid nähti vaenlase või teenrina.⁵⁷ Sarnaselt Vana-Egiptusele polnud antiikaja vältel ühtset viisi, kuidas Aafiklastesse suhtuti. Antiikaja vältel suhtuti aafriklastesse tolerantset: veel Periklese ajajärgul peeti aafriklasi erinevaks, aga siiski endaga võrdseteks, ja Aafrikat peeti täiuslikuks maaks. Peloponnesose sõja tagajärjel hakkasid kujutelmad teisesusest muutuma ja tekkis hirm teadmatuse ees. Hellenismi perioodil jagunes Aafrika kaheks: kultuurne ja teatud Aafrika ning tundmatu ja metsik Aafrika, mida kreeka filosoof Aristoteles pidas koletiste koduks.⁵⁸

Aafriklaste kuvand keskajal oli pidevas muutumises. Varakesajal olid kuvand pigem negatiivne. Musta värvi peeti deemonlikuks ning kuratit kujutati mustanahalisena. Kõrg- ja hiliskeskajal oli kuvand pigem positiivne. See oli seotud Etioopia ja Euroopa vaheliste heade suhetega ja renessansiajastu mõttelaadiga, mis soosis humaansust. Samuti käis renessansiajastuga kaasas ka vana- ja antiikajakultuuri juurde naasmine ning sealhulgas ka nendest perioodidest omaste positiivsete kuvandite juurde.⁵⁹ Keskaja lõppu jäävad ka esimesed merereisid Aafrika mandrile, mis tekitasid eurooplastes suurt huvi Aafrika vastu. Selle huvi rahuldamiseks toodi merereisidelt kaasa aafriklasi. Esialgu ei olnud selles mitte midagi pahatahtlikku, aga hiljem kasvas sellest välja orjakaubandus. Sealt saavad alguse muutused aafriklaste ja Aafrika kuvandis, mis aja jooksul muutusid suhteliselt positiivsest kuvandist jäädavalt negatiivseks.⁶⁰

16. ja 17. sajandit saab aafriklaste kuvandi muutumise seisukohalt pidada üleminekuperioodiks, sest sellel ajal eksisteerisid nii positiivsed kui ka negatiivsed kuvandid koos. Negatiivsete stereotüüpide esiletõus toimus seetõttu, et maadeavastused, kontaktid Aafrika ja orjakaubandus muutsid suuresti eurooplaste maailmapilti.⁶¹ 18. sajandil oli

---

⁵⁶ Hall, Teise vaatemäng, lk. 233.

⁵⁷ Nederveen Pieterse, *White on Black*, lk. 23.

⁵⁸ Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 36-37.

⁵⁹ Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 41.

⁶⁰ Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 43-44.

⁶¹ Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 46.

mustanahaliste imago negatiivne ja peamiselt seostati neid orjakaubandusega, sest 18. sajand oli transatlantilise orjakaubanduse kõrgaeg. Valgustusajastu filosoofid tõid kasutusse “õilsa metslase” stereotüübi, mis algselt käis Ameerika põlisrahvaste kohta, aga laienes hiljem ka mustanahalistele. See kuvand oli vähesel määral vastukaaluks orjakaubandusega seotud negatiivsetele stereotüüpidele.⁶² Mustanahaliste rassiline eristamine kujunes orjandusperioodil peamiselt kahe tõekspidamise najal: esiteks mustanahaliste alamseisuse ja nende “sünnipärase laiskuse” põhjal, teiseks nende sünnipärase “primitiivsuse”, lihtsakoelisuse ja kultuurituse põhjal. Pannes rõhku just nende omaduste sünnipärasusele ning taandades nende kultuuri loodusele, muudeti erinevused loomulikuks ehk millekski, mida pole võimalik muuta, eesmärgiga kinnitada erinevused igaveseks. Samamoodi läheneti ka füüsilistele erinevustele, sest füüsilised erinevused olid silmaga nähtavad ja lihtsasti mõistetavad, seega hea tõestus rassierinevuste loomulikkusele.⁶³

19. sajandil oli levinud mitu erinevat ideed, millega põhjendati eurooplaste üleolekut ning ülemvõimu Aafrikas. Väga levinud oli eurotsentrism, millest tingitult vaadeldi ülejäänud maailma eksklusiivselt läbi Euroopa mõõdupuu. Selle mõõdupuu järgi oli Aafrika Euroopast maha jäänud ja vajas abi, et arengus järgi jõuda. Seda arvamust kinnitas ka uskumus, et Troopilisel ja Lõuna-Aafrikal pole ajalugu,⁶⁴ sest väga levinud oli aramus, et kui puudub kirjalik ajalugu, siis pole seda üldse. Sellel sajandil tähtsustus ka rassiteooria ning rassi hakati nägema kui olulist ajaloolist tegurit. Sajandi teises pooles muutus populaarseks darwinism.⁶⁵

1914. aastaks oli Euroopa kontrolli all suur osa maailmast ning vahemikus 1879 kuni 1914 toimus see peamiselt Aafrika arvelt.⁶⁶ Sellel perioodil toimunud Aafrika territooriumite vallutamist eurooplaste poolt tuntakse ka kui võidujooksu Aafrikale. Põhjused, miks erinevad riigid tahtsid endale kindlustada territooriumi Aafrikas, olid erinevad.⁶⁷ Seetõttu oli 20. sajandi alguseks 90% Aafrikast Euroopa riikide poolt koloniseeritud ning iseseisvad olid vaid kaks riiki: Etioopia ja Libeeria. Ülejäänud Aafrika oli jaotatud seitsme Euroopa riigi vahel: Prantsusmaa, Suurbritannia, Saksamaa, Portugal, Belgia, Hispaania ja Itaalia.⁶⁸ Eesti arusaam Aafrikast oli väga eurotsentriline ja mõjutatud rassilistest eelarvamustest ja stereotüüpidest, millest paljud olid üle võetud teistelt riikidelt. Avalik aramus oli mõjutatud nii Eesti

⁶² Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 48-49.

⁶³ Hall, *Teise vaatemäng*, lk. 236-237.

⁶⁴ Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 55.

⁶⁵ Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 57.

⁶⁶ Nederveen Pieterse, *White on Black*, lk. 76.

⁶⁷ Nederveen Pieterse, *White on Black*, lk. 85.

⁶⁸ Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 128.

ühiskonnast suure osa moodustanud baltisakslaste hulgas levivatest ideedest, kui ka ideedest, mis levisid Vene impeeriumis, kuhu Eesti pea kaks sajandit kuulus, levinud ideedest.⁶⁹

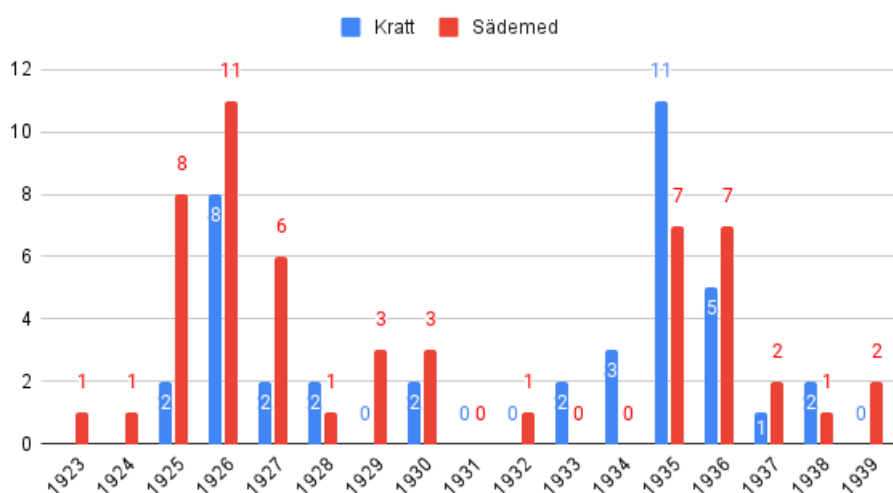
⁶⁹Hiiemaa, The Reception of the Third World in Estonia in 1918-1940, lk. 69-70.

2 Aafriklaste kujutamine ajakirjades Sädemed ja Kratt

2.1 Allikate kvantitatiivne analüüs

Perioodil 1923-1939 on ajakirjades Kratt ja Sädemed kujutatud aafriklasti kokku 94 korral. Vaadeldud ajakirjades kokku keskmiselt ühes aastas kujutati aafriklasti ümardatult kokku kuuel korral, aga see ei jagunenud võrdselt aastate peale laiali. Mõlema ajakirja kokkuvõttes kõige rohkem kujutati aafriklasti 19 korda, seda aastal 1926, millele järgnes kujutamiste arvult aasta 1935, kui aafriklasti kujutati kokku 18 korda. Aastal 1931 ei olnud ajakirjades Kratt ja Sädemed mitte ühtegi karikatuuri, mis oleks kujutanud aafriklasti.

Aafriklaste kujutamine ajakirjades Kratt ja Sädemed

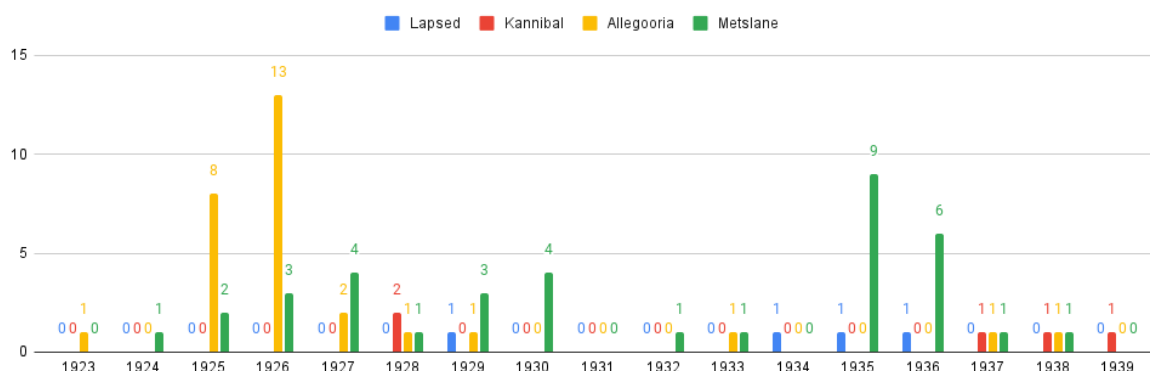

Tabel 1. Aafriklaste kujutamine ajakirjades Kratt ja Sädemed.

Ajakirjas Sädemed kujutati aafriklasti vahemikus 1923-1939 kokku 54 korda. Kõige enam karikatuure oli aastal 1926, kui vastavaid karikatuure oli kokku 11. See arv on suurem kui mistahes teisel aastal. Suuruselt järgmine kordade arv, millal aafriklasti kujutati, on kaheksa korda ja seda aastal 1925. Sellele järgneb kujutamine seitsmel korral, mida tehti aastatel 1925 ja 1936. Ajakirjas Kratt oli samal perioodil aafriklasti kujutatud 40 korda. Kratis oli aafriklasti kujutatud kõige rohkem aastal 1935, kui vastavaid karikatuure oli 11 ning sellele järgnes kaheksa karikatuuriga aasta 1926. Mõlemas ajakirjas jäävad kõige rohkemad kujutamised samadesse aastatesse.

1926. aastal oli suur karikatuuride arv seotud Eesti ajakirjanduses toimuvaga. Peamiselt kujutati ajalehe Vaba Maa “leheneegreid”. Selles kontekstis on “leheneegri” puhul tegemist halva ajakirjanikuga, kes ei järgi ajakirjanikele püstitatud standardeid.⁷⁰ Selline kujutamine on seotud Eesti sisepoliitikaga ning need karikatuuride eesmärk ei ole ilmtingimata näidata mustanahalisi halvast küljest. Olenemata sellest, mis on sellise kujutamise eesmärk ja keda sellega naeruvääristada üritatakse, on nendel karikatuuridel võrdsustatud mustanahalisust ebakompetentsuse ja rumalusega. Teine suur kujutamiste arv oli 1935. aastal ning see oli seotud Itaalia-Abessiinia sõjaga. Ka 1936. aastal oli Aafrikat ja aafriklasti kujutavate karikatuuride arv võrdlemisi suur. 1936. aastal kujutati neid kokku 12 korral. 1935. aastal olid kõik Aafrika ja aafriklaste kujutamised seotud Itaalia-Etioopia sõjaga.

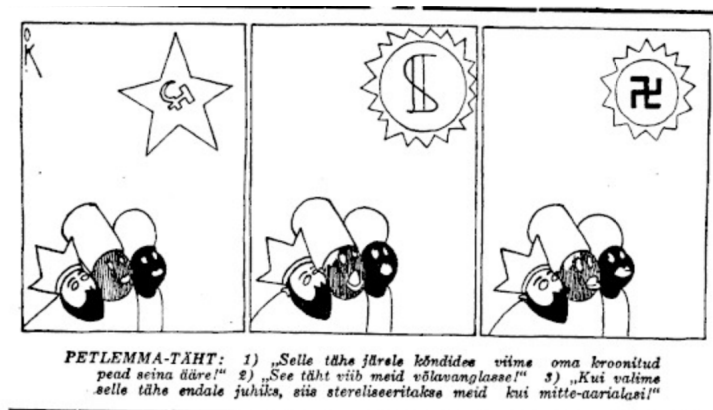
Aastatel 1923-1939 esinenud stereotüüpide jaotus aastate lõikes

Tabel 2. Aastatel 1923-1939 esinenud stereotüüpide jaotus aastate lõikes.

Kõige enam kujutati aafriklasti metslastena ning seda tehti kokku 37 korral; sellele järgnes allegooriana kujutamine, mida esines 29 korral. Kannibalina kujutati aafriklasti viiel korral ja lapsena neljal korral. Iga kord kui karikatuuril oli kujutatud aafriklast ei olnud teda ilmtingimata kujutatud läbi mingi stereotüübi. Karikatuuril “Petlemma-täht” (vt. Lisa 1) ei ole aafriklast ega ka teisi karikatuuril kujutatud rahvaid kujutatud läbi mingi stereotüübi, aga stereotüüpsed jooned nagu näiteks paksud huuled siiski säilisid. Karikatuuril on kasutatud piibli temaatikat, selle tagamõte oli poliitiline ja eesmärk ei olnud näidata suhtumist aafriklastesse, vaid kriitilist suhtumist maailma suurjõududesse.

⁷⁰ T. Kreegipuu, A. Pallas ja S. Uus, *Massikommunikatsioon ja Eesti ajakirjanduse ajalugu*, SOZU.01.194: Massikommunikatsioon ja Eesti ajakirjanduse ajalugu. E-kursuse materjalid, Tartu Ülikool, Tartu, 2011.

Lisa 1. Kratt. 8. Jaanuar 1934. “Petlemma-täht: 1.) “Selle tähe järelle kõndides viime oma kroonitud pead seina äärde!” 2.) “See täht viib meid võlavanglasse!” 3.) “Kui valime selle tähe endale juhiks, siis steriliseeritakse meid kui mitte-aarialasi!”.

Aastatel 1923-1939 oli ajakirjas Kratt ja Sädemed aafriklaste kujutatud võrdlemisi vähe. Nagu eelnevalt juba mainitud, siis kokku oli neid kujutatud 94 korda. See arv on suhteliselt väike, eriti kui arvesse võtta seda, et perioodil 1926-1938 ilmus ainuüksi ajakirjas Kratt kokku 543 karikatuuri, mis kujutasid muulast. Kõige levinum “teine”, keda karikatuuridel selle perioodil kujutati, oli venelane.⁷¹

2.2 Aafriklane kui kannibal

Mõiste “kannibal”, mis viitab inimsööjale, pärineb Kolumbuselt, kes ei teinud vahet mõistetele “carib” ja “cannibal”. Kuigi see konkreetne termin pärineb 15. sajandi lõpust, esines inimsööja motiivi juba varem. See motiiv on inimkonnale tuttav juba antiik-Kreekast.⁷² Inimsööjate kõrval esines müütides ka teisi koletisi nagu näiteks kükloobid, koerakoonlased ja koopaelanikud, aga need koletised ei osutunud ammugi sama populaarseks kui inimsööjad ning jäid ainult müütideks.⁷³

Esimesed lood kannibalismist väljaspool Euroopat pärinevad 16. ja 17. sajandist seoses Kolumbuse reisidega Ameerika mandrile.⁷⁴ Kannibali stereotüüp kandus Ameerika põlisrahvastelt üle aafriklastele, kus need lood koondusid peamiselt Kongo ja Nigeeria

⁷¹ L. Laineste, *The Frighteningly Funny Foreigner: Caricatures of the Other in Estonian Interwar Public Discourse, Image of the Other: Ethnic Caricatures in the Second Half of the 19th Century and First Half of the 20th Century*, toim. D. Dagnoslaw. Warsaw: Polish Academy of Sciences, 2010, lk. 97-98.

⁷² G. Sgarretta, *Humans Eating Humans. Representations of the figure of the Cannibal and Cannibalism in Colonial and Postcolonial English Literature*, Padova, 2016, lk 10.

⁷³ Nederveen Pieterse, *White on Black*, lk. 113-114.

⁷⁴ Nederveen Pieterse, *White on Black*, lk. 114.

jõgikonna rahvaste ümber. Näiteks Kongos mangbetu rahva juures elanud saksa etnoloog Georg Schweinfurt (1836-1925) väitis, et mangbetu rahvaste pealik sõi igapäevaselt lapsi ning tänu temale tunti seda rahvast kui “rahvast, kelle polnud haudasid”. Tegelikkuses ei olnud ta kunagi ise näinud, et pealik tegelikult ka inimliha sööks, vaid väitis seda kuulujuttude põhjal. Haudade puudumise põhjuseks oli see, et Mangbetu rahvas põletas oma surnuid mitte ei matnud.⁷⁵

Kannibali stereotüüp toimis Aafrika koloniseerimise ja orjakaubanduse kontekstis vastastikuselt. Aafriklaste hulgas levisid kuulujutud valgetest inimsööjatest. Peamiselt levis see orjakaubanduse kontekstis ja Aafrikas usuti, et põhjus, miks inimesi laevadega ära viidi ja nad kunagi ei naasnud oli see, et nad olid mõeldud söögiks. Laevadel, millega orje transporditi, levis aramus, et neid söödeti sunniviisiliselt selleks, et neid nuumata. Viimast tehti siiski selleks, et teha kindlaks, et laeval olevad aafriklased ennast surnuks ei näljutaks, sest orjakaubitsejate jaoks oli tegemist väga väärtusliku pagasiga.⁷⁶

Ei leidu vist mitte ühtegi inimgruppi, keda poleks mingil ajajärgul peetud kannibalideks olenemata sellest, kas oli tõendeid, mis seda kinnitaksid või mitte. Erinevus seisnes selles, et Euroopa puhul peeti seda eelajalooliseks kombeks, mis oli välja surnud kultuuri arengu tõttu.⁷⁷ Aafriklaste kujutamine kannibalidena oli osa vaenlase kuvandist ning sellega prooviti näidata erilisi olukordi nagu näiteks rituaalseid ohverdamisi, kui midagi tavapärasest. Peamiseks põhjuseks selle stereotüübi tekkeks oli see, et seda oli võimalik kasutada koloniseerimise selgitusena.⁷⁸ Samas pole kannibalism üksnes väljamõeldis, vaid Aafrikas leidis tõepoolest piirkondi, mille elanikud seda kommet harrastasid. Leidis piirkondi, kus inimliha peetigi toiduks või selle tarbimine oli osa rituaalidest ja seda seostati maagiaga, aga üldjuhul oli see siiski seotud rituaalide ja kombestikuga.⁷⁹

---

⁷⁵ Nederveen Pieterse, *White on Black*, lk. 117.

⁷⁶ A. Rice “Who’s Eating Whom”: The Discourse of Cannibalism in the Literature of the Black Atlantic from Equiano’s “Travels” to Toni Morrison’s “Beloved”, *Research in African Literatures*, Vol, 29, No. 4, 1998, lk. 109.

⁷⁷ Sgarretta, *Humans Eating Humans*, lk. 20.

⁷⁸ Nederveen Pieterse, *White on Black*, lk. 114-115.

⁷⁹ Britannica, Cannibalism.

Aafrikas

„Jällegi on rahvas siin rohu peal
einet võtnud!“

Lisa 2. Kratt. 26 juuni 1938. „Aafrikas. „Jällegi on rahvas siin rohu peale einet võtnud!“”

Kannibalina on aafriklasti kujutatud viiel korral: ajakirjas Kratt kaks korda ja ajakirjas Sädemed kolm korda. Mõlemal korral, kui ajakirjas Kratt on aafriklasti kannibalidena kujutatud, on pildil mustanahaline koos inimluudega. Ühel juhul närib ta seda ja teisel juhul on karikatuuri juurde käivas kommentaaris mainitud kohaliku elanikkonna söömisharjumusi (vt. Lisa 2). Ajakirjas Sädemed on ühel juhul kujutatud aafrikast valmistumas valget inimest hukkama. Ülejäänud kahel juhul, kui on Sädemetes seda stereotüüpi kujutatud, on selleks kasutatud motiivi mustanahalisest, kes lõkkel potis valget meest küpsetab. See on üks kõige levinumaid motiive kannibalide kujutamiseks (vt Lisa 3).⁸⁰

⁸⁰ S. I. Hayakawa, Recognizing stereotypes as substitutes for thought, *ETC: A Review of General Semantics*, Vol. 7, No. 3, 1950, lk 208.

Diktatuurimaad

„Raske olukord on neil seal Euroopas mõnes riigis, — rasvaineid on nii vähe, et päris avalikult kurdetakse juba inimeste puuduse üle.“

Lisa 3. Sädemed. 17 jaanuar 1937. „Diktatuurimaad. “Raske olukord on neil seal Euroopas mõnes riigis, - rasvaineid on nii vähe, et päris avalikult kurdetakse juba inimeste puuduse üle.”

Aafriklaste kujutamisel kannibalina ei olnud see siiski karikatuuri peamine sõnum. Karikatuuri, mille peamine eesmärk oli näidata lihtsalt seda, on ainult üks (vt. Lisa 2). Ülejäänud neljal karikatuuril toimus lisaks aafriklaste kannibalina kujutamisele ka midagi muud või andis see motiiv edasi mingit muud sõnumit, mis ei pruukinud üldsegi Aafrikaga seotud olla. Karikatuuril pealkirjaga „Diktatuurimaad” (vt. Lisa 3) on küll kasutatud kannibali stereotüüpi, aga sisuliselt on karikatuuri teema seotud olukorraga Euroopas.

2.3 Aafriklane kui laps

Peale Aafrika koloniseerimist hakkas muutuma viis kuidas aafriklasti kujutati: koloniseerijate varasem vajadus vallutada asendus vajadusega aafriklasted endale allutada ning näidata ennast ülemana. Seetõttu asendus metslastena kujutamine aafriklaste lapselikuna kujutamisega, aga uue stereotüübi teke ei tähendanud seda, et aafriklaste metslastena kujutamine oleks lõppenud.⁸¹ Lapsed vajavad kedagi, kes neid kasvamisel toetaks ja neile teed näitaks - sarnane oli ka Euroopa riikide suhtumine Aafrikasse. Eurooplased nägid ennast ümbritsevat oma mõõdupuu järgi ning kui võõras rahvas ei olnud kultuuriliselt või tehnoloogiliselt samal arengutasemel, peeti neid alamaks. Aafriklasted ei vastanud Euroopa arengu kriteeriumitele, mille kontekstis tundusid nad väga mahajäänuna ning vajasisid Euroopa abi, et arengus järgi jõuda.⁸²

⁸¹ Nederveen Pieterse, *White on Black*, lk. 88-89.

⁸² Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 55.

Näiteks vaadeldes omaaegset lastelaulu “Kümme väikest neegrit” tuleb hästi välja see, kuidas lapsi ja mustanahalisi omavahel samastati. Kõik, mis laulus läks valesti, oli nende enda süü ning tihti tingitud suutmatusest piiri pidada. Iga riimiga jääb neid aina vähemaks ja vähemaks nende enda tegude tagajärjel, aga laulu moraal on, et paraku nad ei õpi kogemusest midagi..⁸³

Aafriklasti kui lapsi on kujutatud mõlemas ajakirjas kokku neljal korral, ajakirjas Kratt kaks korda ja ajakirjas Sädemed kaks korda. Ajakirjades puudub läbiv teema, mille kontekstis aafriklasti lastena kujutatakse. Neljast karikatuurist kolmel pole aafriklaste kujutamine lapsena isegi karikatuuri peamine teema, vaid see stereotüüp on osa karikatuurist, mille peamine teema ei olnud mustanahaliste samastamine lapsega.

Lisa 4. Kratt. 8. jaanuar 1934. “Meie perekondade rahvuskolmikud. Isa sibulavenelane, ema eestlane, aga tütar “spricht Deutsch. Ema juut, isa eestlane, aga pojuke vannub sula-selget “tiblamaatiat”. Kuid see pole veel kõik. Tulevikus võime näha eesti perekonda: vanaisa eestlane, poeg sakslane, ning pojapojad üks venelane, teine juut, kolmas mustlane ja neljas - neeger.”

⁸³ Nederveen Pieterse, *White on Black*, lk. 166-167.

Karikatuur “Meie perekondade rahvuskolmikud” (vt. Lisa 4) on seotud eugeenika teemaga. Darwinismi ja eugeenika ideed olid Eestis levinud enne iseseisvumist, aga laiemalt hakkasid levima alles peale esimest maailmasõda. Mis eristas eugeenikat Eestist paljudest teistest Euroopa riikidest oli see, et tõupuhtuse küsimus ei olnud üldjuhul seotud rassiga, vaid kultuurilise kuuluvusega. Seetõttu rahvasteks, kellega abiellumist peaks vältima, peeti sakslaseid ja venelasi ning soovitatud rahvaste hulka kuulusid läänemeresoomlased.⁸⁴

2.4 Aafriklane kui metslane

Inimeste jagamine metslasteks ja tsiviliseeritud inimesteks ei tekkinud esmakordselt seoses kokkupuutes mustanahalistega. Esialgu mängis termin rolli Euroopa kontekstis ning esimene selline jaotus pärineb antiik-Kreekast, kus inimesed jagunesid tsiviliseerituteks ja barbariteks. Esialgu oli barbarite puhul tegemist inimestega, kes ei rääkinud Kreeka keelt, aga hiljem laienes mõiste üldiselt võõrastele. Euroopas on olnud ka mitmeid rahvaid, keda peeti metslasteks: roomlased pidasid metslasteks kõiki, kes elasid impeeriumist väljaspool, keskajal peeti metslasteks ungarlasi ning inglased pidasid metslasteks iirlasi. Sarnaselt muutus ka metslase stereotüüp: 16. sajandiks oli Euroopa suures osas tsiviliseeritud ja metslastest vaba ja seega laienes metslase mõiste mitteeurooplastele.⁸⁵

Diskussioon mitteeurooplastest metslaste ümber puudutas esialgu Ameerika põlisrahvaid. Michel de Montaigne'i 1580. aasta esseest “Kannibalidest” pärineb “õilsa metslase” mõiste, mis esialgu leidis kasutust Ameerika põlisrahvaste idealiseerimise kontekstis.⁸⁶ “Õilsa metslase” mõistega idealiseeriti loodust ja puutumatumust ning inimesi, kes elasid looduslähedaselt ja olid tsivilisatsioonist puutumata. Läänemaailmas oli selline looduslähedase elu idealiseerimine ja tagaigatsemine väga levinud. Lisaks kasutati ka seda mõistet sotsiaalse olukorra kritiseerimiseks.⁸⁷ Laiemalt sai mõiste tuntuks tänu valgustusajastu filosoofidele ning laienes Ameerika põlisrahvastelt ka aafriklastele. Aafriklaste imago oli 18. sajandil negatiivne ja peamiselt seostati mustanahalisi orjandusega. “Õilsa metslase” stereotüübi laienemine aafriklastele vähesel määral leevendas seda.⁸⁸

---

⁸⁴ K. Kalling, The Story of Estonian Eugenics, *Acta Medico-Historica Rigensia*, Vol. 5, No. 24, 2000, lk. 133-135.

⁸⁵ Nederveen Pieterse, *White on Black*, lk. 31.

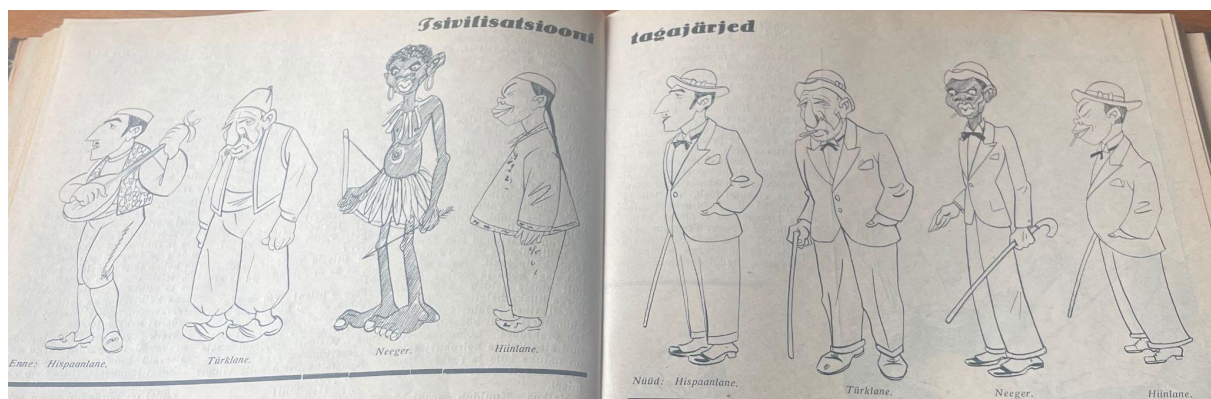
⁸⁶ Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 47.

⁸⁷ J. Leerssen, Primitivism, *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*, toim. M. Beller ja J. Leerssen. New York: Rodopi, 2007, lk 406-407.

⁸⁸ Hiiemaa, *Aafrika retseptsioon eestikeelses trükisõnas*, lk. 49.

Üks korduvaid elemente, mida metslaste kujutamisel kasutati, oli nende kujutamine ilma riiete ja varata, mida peeti tsiviliseeritud rahvale omaseks.⁸⁹ Väheses riietuses on aafriklasti kujutatud 37 karikatuuril⁹⁰, mis moodustab üle kolmandiku teemakohastest karikatuuridest, mis uuritava perioodil ajakirjades ilmusid. Selline väga nappis riietuses kujutamine jätab mulje justkui aafriklastele olid euroopapärased rõivad võõrad. See ei vasta tõele, sest uuritavaks perioodiks oli enamik Aafrikast erinevate Euroopa riikide võimu all. Siinkohal ei saa teha loomulikult ka üldistust, et kõik aafriklasted kandsid sõdadevahelisel perioodil modernseid rõivaid, kuid eurooplikud rõivad olid juba üsna levinud. Üks näide sellest, kuidas aafriklasted on omaks võtnud Euroopast pärit rõivad, on Botswanas elavate herero naiste kleidid, mis on pärit lääne misjonäridelt. Tegemist on nende jaoks koloniaalperioodil traditsioonilisteks saanud rõivastusega, mis mängib ka väga olulist rolli tänapäeval. Erinevalt paljudest teistest rahvustest, kes tänapäeval kannavad traditsioonilisi rõivaid vaid erilistel puhkudel, siis herero naised kannavad oma traditsioonilisi kleite tavaelus. Need kleidid on tänapäeval hererode üheks identiteedi sümboliks ning see eristab neid teistest Botswanas elavatest etnilistest gruppidest.⁹¹

Kui vaadelda karikatuure, kus lisaks vähesele riietusele on mustanahaliste loodsläheduse ja tsivilisatsioonist eraldatuse edasi andmiseks kasutatud mõnda muud elementi, on metslasi kujutatud 18 korral, ajakirjas Kratt kaheksal korral ja ajakirjas Sädemed 10 korral. Kõige rohkem kujutati aafriklasti metslastena 1935. aastal, kui neid kujutati läbi selle stereotüübi 9 korda. 1935. aastal oli aafriklaste kujutamiste arv suur ning seotud Itaalia-Etioopia sõjaga ning aafriklaste primitiivsena kujutamine toimus ka selle sõja kontekstis (vt. Lisa 5).

⁸⁹ Nederveen Pieterse, *White on Black*, lk. 35.

⁹⁰ Arvesse ei ole võetud karikatuure, mille kujutatakse väheses riietuses "lehenegreid" või aafriklast lapsena.

⁹¹ D. Durham, The Predicament of Dress: Polyvalency and the Ironies of Cultural Identity, *American Ethnologist*, Vol. 26, No. 2, 1999, lk. 389.

Lisa 4. Sädemed. 6. september 1930. "Tsivilisatsiooni tagajärjed. Enne: Hispaanlane, Türklane, Neeger, Hiinlane. Nüüd: Hispaanlane, Türklane, Neeger, Hiinlane."

Karikatuuril "Tsivilisatsiooni tagajärjed" (vt. Lisa 4) on lisaks mustanahalistele kujutatud ka kolme teise rahvuse esindajat ning neid oma kultuurile omases riietuses, aga stereotüüpiliste füüsiliste tunnustega. Samal ajal mustanahalise puhul ei ole välja toodud konkreetset riiki, kust ta pärit peaks olema ning kõik Aafrika erinevad mustanahalised rahvad on taandatud kõigest rassile. Lisaks sellele on teda kujutatud paljajalu, arhailise relvastusega ning palmilehtedest seelikuga. Karikatuur näitab neid kõiki enne ja pärast tsiviliseerimist. Pärast tsiviliseerimist kannavad kõik rahvad ülikonda, aga enne tsiviliseerimist olid hispaanlane, türklane ja hiinlane rohkem tsiviliseeritud kui aafriklane, keda on kujutatud väga primitiivselt. Selline kujutamine jätab mulje nagu tsiviliseerimise tagajärjel muutuksid kõik kultuurid ühesuguseks ning rahvusliku riietuse kandmine viitab kultuuri vähesele arengule. Tegelikult see ei vasta tõele, sest olenemata sellest kui tsiviliseeritud mingi kultuur või rahvus oli, säilisid siiski neile ainuomased rahvuslikud elemendid.

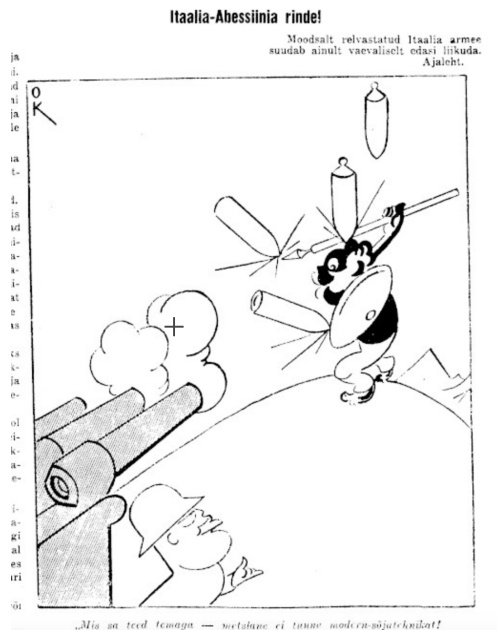
1930. aastateks oli Aafrikas kaks riiki, mis ei olnud Euroopa kontrolli all: Libeeria ja Etioopia. Oktoobris 1935 tungis Itaalia 120 000 pealise sõjaväega Etioopiasse.⁹² Aafriklaste mahajäämus kajastub peamiselt arhailiste relvade nagu vibud, odad ja hargid kasutamises. Seitsmel karikatuuril 18-st on neid kujutatud aegunud relvadega. Selline kujutamine tõstis esile aafriklaste tehnilist mahajäämust, aga Itaalia-Etioopia konfliktis leidis selles siiski mingit tõe. Itaalia sõjatehnika oli kaasaegne, aga Etioopia oma sellega võrreldes aegunud.⁹³ Võrreldes ülejäänud Aafrikaga oli siis Etioopia paremas seisus tänu Menelik II reformidele, mis kaasajastasid riiki oluliselt.⁹⁴

---

⁹² K. Shillington, *History of Africa*. London: Macmillan Education LTD, 1995, lk. 364.

⁹³ Shillington, *History of Africa*, lk. 364-366.

⁹⁴ E. E. Beuregard, Menelik II: Another Look, *Transafrican Journal of History*, Vol. 5, No.2, 1976, lk. 23.

Lisa 5. Kratt. 13. Oktoober 1935. “Itaalia-Abessiinia rindel. Moodsalt relvastatud Itaalia armee suudab ainult vaevaliselt edasi liikuda. “Mis sa teed temaga - metslane ei tunne modern-sõjatehnikat!””.

Karikatuur (vt. Lisa 5) kujutab momenti Itaalia-Etioopia sõja rindelt, kus ilma särgita mustanahaline jookseb vibu ja kilbiga vastu itaallaste moodsale tankile. Esiteks on siin kujutatud aafriklast väheses riietuses ning selle puudumine oli üks viise, mis sümboliseeris primitiivsust. Teiseks läheb aafriklane vastu modernsele sõjavahendile ilmselgelt aegunud relvastusega, mis näitab teda kui rumalat ja vähearenenut.

2.5 Aafriklane kui allegooriline kujund

Eesti keele seletav sõnaraamat defineerib allegooriat kui “abstraktse mõiste piltlik, tihti personifitseeritud kujutamine, ka sellele ülesehitatud kirjanduspala, maal vm.”⁹⁵ Allegooriat kasutatakse selleks, et edasi anda peidetud tähendust. Vergilius ei sümboliseeri Dante “Jumalikus komöödias” ainult Vana-Rooma kirjanikku, vaid ka inimõistust, ja Beatrice sümboliseerib jumalikku ilmutust. Sümboolne allegooria nagu Vergilius ja Beatrice on väga populaarne just satiiri puhul ning seda kasutatakse tihti poliitiliste ja ajalooliste sündmuste kajastamiseks.⁹⁶

⁹⁵ Allegooria, Eesti keele seletav sõnaraamat, 2009. <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=allegooria&F=M>. Kasutatud 30. Juuli 2021.

⁹⁶ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. Allegory. *Encyclopedia Britannica*, May 29, 2019. <https://www.britannica.com/art/allegory-art-and-literature>. Kasutatud 30. Juuli 2021.

Uuritavates väljannetes aafrikaste kujutamise kõige levinum allegooria oli nende kujutamine “lehenegritena”. “Lehenegreid” kujutati mõlemas ajakirjas, aga ajakirjas Sädemed oli kujutamiste arv oluliselt suurem ja poliitiliselt kallutatud. Ajakirjas Sädemed oli perioodil 1923-1926 oli mustanahalisi kujutatud karikatuuridel kokku 21 korda ning 16 juhul olid kujutatud lehenegreid. Ajakirjas Kratt kujutati perioodil 1925 – 1928 aafriklasti 14 korda, millest viis korda kujutati “lehenegreid”. Uuritaval perioodil oli mõlemas ajakirjas kokku kujutatud “lehenegreid” 26 korda.

Lisa 6. Kratt. 7 juuni 1933. “Ajaleheneger sõnumite jahil.”

Ajakirja Sädemed puhul oli tegemist ajalehe Postimees lisalehega.⁹⁷ Postimees oli Eesti Rahvaerakonna häälekandja ning selle toimetaja oli Jaan Tõnisson⁹⁸, kes oli ka Eesti Rahvaerakonna juht.⁹⁹ Ajakirja Sädemed eesmärk oli kritiseerida Tõnissoni vastaseid.¹⁰⁰ Ajaleht Vaba Maa, mille “lehenegreid” Sädemetes kujutati, oli Eesti Tööerakonna häälekandja ning Esmaspäev Vaba Maa esmaspäeviti ilmuv väljaanne.¹⁰¹ Tööerakonna liidriteks olid Otto Strandman, Ants Piip, Juhan Kukk, Theodor Pool ja Julius Seljamaa. Tööerakonna ja Rahvaerakonna vahelised pinged ei olnud tingitud erinevustest poliitilises suunas vaid erakonnajuhtide isiklikest lahkkelidest.¹⁰² Nendest lahkkelidest tingitult oli

⁹⁷ Annus ja Loogväli (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II*, lk. 634.

⁹⁸ Annus ja Loogväli (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II*, lk 513.

⁹⁹ A. Pajur, Demokraatlik Eesti, *Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahre (Tartu: Kirjastus Ilmamaa, 2005), lk. 66.

¹⁰⁰ O. Esna, Papa Jannseni asutatud Postimehe sabad Pärnus, *Pärnu Postimees*, 8. Mai 2007, lk. 15.

¹⁰¹ Annus ja Loogväli (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II*, lk 747-748.

¹⁰² Pajur, Demokraatlik Eesti, lk. 67.

Tööerakonna häälekandjat Sädemetes kujutatud nii suurel hulgal ja negatiivses valguses. Peale 1926. aastat esines Vaba Maa “leheneegri” kujutamist uuesti 1929. aastal, karikatuuril pealkirjaga “Uuemaid sõnumeid”. Karikatuur (vt Lisa 7) koosneb kolmest erinevast pildist, millel kõigil on erinev teema. “Leheneegrit” kujutav karikatuur on kolmest viimane ning kujutab seda, kuidas Vaba Maa “leheneeger” “uuemate andmete” põhjal on Eesti taadi saksasõbralikuks tunnistanud.

Lisa 7. Sädemed. 20. aprill 1929. “Uuemaid sõnumeid. Keegi perenaine valmistnud mingisuguse segu, mis mõne inseneeri otsuse põhjal osutunud kõigiti maitsvaks sillabetoniks. Pankrottimeistrid, paanamategelased jne. asutavad uue erakonna, mille juhtkirjast näha, et neil riigi rahaline seisukord iseäranis kallis on. “Vaba Maa” neegripoised tembeldavad Eesti taadi saksasõbralikuks, sest see olnud ka okupatsiooni ajal elus ning terve, nagu nüüd “uuemate andmete põhjal selgunud””.

Ajakirja Kratt puhul oli tegemist ajalehe Päevaleht huumori väljaandega.¹⁰³ Päevalehe puhul oli tegemist sõltumatu ajalehega, mis ei kuulunud mitte ühegi poliitilise organisatsiooni valdusesse.¹⁰⁴ Krati 1926. aasta numbrites oli kujutatud kõmulehe “leheneegreid” ja seda ka Tööerakonna kontekstis. Ajakirjas Sädemed oli 1926. aastal kasutatud “leheneegri” motiivi kasutatud just Tööerakonna häälekandjate kontekstis rohkem, kui ajakirjas Kratt oli selle aasta jooksul kokku mustanahalisi kujutatud. Kratis oli ainult kahel karikatuuril otseselt kujutatud Tööerakonda, kui oli kujutatud Eesti ajakirjandust puudutavat, oli tegemist lihtsalt üldiselt kõmulehe “leheneegriga” (vt. Lisa 6). Erinevalt Sädemetest oli Kratt erapooletu

¹⁰³ Annus ja Loogväli (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 I*, lk 321.

¹⁰⁴ Annus ja Loogväli (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II*, lk 540.

ajalehe alla kuuluv, seega ülemäärane konkreetse erakonna või selle häälekandja negatiivses valguses kujutamine ei aidanud saavutada mingeid varjatud motiive.

Aafriklaste kujutamist allegooriana on ajakirjas Kratt aastal 1926 kolmel korral toimunud ka mustanahalise kujutamisenä lapse, aga seda Eesti poliitika kontekstis. Kahel juhul on see kujutamine seotud kolmanda riigikogu valimistega (vt Lisa 8) ja ühel juhul keskerakondade juhtimise kontekstis (vt Lisa 9). Suurematest erakondadest kuulusid keskerakondade hulka Rahvaerakond, Kristlik Rahvaerakond ja Tööerakond.¹⁰⁵

Lisa 8. Kratt. 10 mai 1926. "III riigikogu sündimise eel. Tädid ja onud: "Ei tea, kelle näo järel see lapsuke nüüd siis tuleb."

Kolmanda riigikogu koosseisu valimised toimusid 15. – 17. mail 1926. Nendel valimistel osales oluliselt vähem rühmitusi kui teise koosseisu valimistel. Varasema 26 rühmituse asemel osales 14 rühmitust. II riigikogu oli väga killustunud ning seda killustatust sooviti vähendada. Sellest tingitult võeti 1926. aasta alguses vastu seadus, mis nõudis, et kandideerivad erakonnad peavad maksma kautsjonit ning kehtestati 2% valimiskünnis. See tõi riigikogu kolmandasse koosseisu mõningaid muutusi, aga üldiselt olid valimistulemused sarnased eelnevate riigikogu koosseisudega. Parlamendi koha said kokku 10 rühmitust, kellest kõige rohkem kohti said Sotsiaaldemokraadid (24), kellele järgnesid Põllumeestekogud (23), Asunike koondis (14), Tööerakond (13), Rahvaerakond (8),

¹⁰⁵ Pajur, Demokraatlik Eesti, lk. 65.

Vasaksotsialistid (6), Kristlik rahvaerakond (5), Venelased (3), Sakslased (2) ja Rootslased (2). Võrreldes teise koosseisu valimistega tegid kohtade arvult kõige suurema hüppe Asunike koondis, kes sai nelja koha asemel 14 ja Sotsiaaldemokraadid, kes said 15 koha asemel 12. Kõige suurema languse tegid Kommunistid, kes II koosseisus olid esindatud 10 kohaga, aga peale ebaõnnestunud riigipööret polnud neil enam piisavat toetajaskonda, et üldse riigikokku saada.¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ Pajur, Demokraatlik Eesti, lk. 70-71.

Kokkuvõte

Aafrika ja aafriklaste kohta käivad stereotüübid ja arvamus kujunesid välja pika aja jooksul. Esimesed kuvandid Aafrika mustanahalisest elanikkonnast pärinevad teadaolevalt juba Vana-Egiptusest, aga meile tänapäeval tuttavad negatiivsed stereotüübid on peamiselt kujunenud koloniaalperioodil, mil neid kasutati koloniaalvallutuste õigustamiseks. Aafriklasti nähti negatiivses valguses: eurooplastest vähem arenenuna ning primitiivsetena. Kannibali ja metslase stereotüüp käis esialgu Ameerika mandri põlisrahvaste kohta, kuid hiljem hakati seda samamoodi üleoleku õigustamise eesmärgil kasutama ka mustanahaliste kohta. Lapse stereotüüp jättis aga kontinendi mustanahalisest elanikkonnast mulje kui vähearenenud rahvastest, kes vajavad paternalistlikku hoolitsust.

Perioodil 1923-1939 ilmus ajakirjades Kratt ja Sädemed kokku 94 karikatuuri, mis kujutasid aafriklasti. Võrreldes sellega, kui palju üldiselt antud perioodil muulasi kujutati, on see arv suhteliselt väike. Enamasti kujutati aafriklasti lisaks tumedale nahale ka koomiliselt suurte huultega, ja mitte alati, aga enamasti napis riietuses, mis oli tugevaks kontrastiks sellele, kuidas kujutati teisi rahvaid. Allikate analüüsil selgus, et karikatuuridel kujutatud mustanahalised ei olnud tihtipeale pilapiltide keskseks teemaks, vaid pigem kajastasid mingeid üldisemaid poliitilisi või sotsiaalseid probleeme. Töös on uuritud olulisemaid stereotüüpe, mida aafriklaste kujutamisel kasutati.

Uuritud stereotüüpidest esines kõige rohkem aafriklase kujutamist metslasena. Seda stereotüüpi esines kokku 37 korral. Metslase kujutamisel olid karikatuuridel kohustuslikeks elementideks arhailised relvad nagu vibu ja oda ja napp riietus. Kõige rohkem esines mustanahaliste metslasena kujutamist aastatel 1935 ja 1936 Itaalia-Etioopia sõja kontekstis, kui neid kujutati kokku 15 korral. Napi riietuse ja arhailiste relvade kujutamine karikatuuridel ei ole kooskõlas tegelikkusega, sest euroopapärased rõivad ja modernsed relvad ei olnud Aafrika elanikkonnale täiesti võõrad. Näiteks relvastuse kujutamisel Itaalia-Etioopia sõda kajastavatel karikatuuridel oli Etioopia relvastus võrreldes Itaaliaga väga vanapärane, samas oli see võrreldes ülejäänud Aafrikaga suhteliselt kaasaegne. Aastatel 1935-1936 oli ka üldine mustanahaliste kujutamine suhteliselt arvukas, neid kujutati kokku 30 korral. See on põhjendatav Itaalia-Etioopia sõjaga, sest tegemist oli väga aktuaalse ja palju kajastatud välispoliitilise sündmusega.

Aafriklase kujutamisele metslasena järgnes arvuliselt aafriklase kujutamine allegoorilise

kujundina, mida esines kokku 29 korda. Kõige tihedamini kasutatud allegooriline kujund oli “lehenegrid”, mida esines 26 korral. Seda esines küll kaheksal erineval aastal, aga enamus kordi, kui aafriklaste allegooriliselt kujutati, leidsid aset aastatel 1925 ja 1926, kui vastavaid karikatuure oli 21. Aastad 1925-1927 oli periood, kus üldine mustanahaliste kujutamine oli arvuliselt kõige suurem. Sellel perioodil kujutati aafriklaste kokku 37 korral. Nendest 37 karikatuurist 29 ilmusid aastatel 1925-1926. Enamus perioodi 1925-1927 teemakohaseid karikatuure kasutasid mustanahalise allegooriana ja olid seotud Eesti sisepoliitikaga. Siinkohal on oluline rõhutada, et enamus aafriklaste allegoorilistest kujutamistest leidsid aset ajakirjas Sädemed, kus peamine kujutatud allegooria oli “leheneger” - täpsemalt Tööerakonna ajalehe Vaba Maa “leheneger”. Sädemed ei olnud erapooletu ajakiri, vaid kuulus erakonnale, mistõttu taolise temaatika kordumine oli seotud eelkõige erakondadevaheliste lahkkelidega.

Võrdluses eelpool mainitud enamlevinud stereotüüpidega kujutati aafriklaste kannibalidena suhteliselt vähe. Kannibalismi temaatika käis enamasti käsikäes aafriklaste metslastena kujutamise: karikatuuridel, millel oli mustanahalise kujutatud inimsööjatena, oli kasutatud sarnaseid elemente nagu napp riietus ja arhailised relvad. Kannibalismi kujutamisel oli korduvaks motiiviks näiteks valge inimese potis keetmine. Karikatuurid, mis kasutavad kannibali motiivi, ei olnud enamasti sisuliselt üldse seotud kannibalismi teemaga, vaid hoopis mõne ühiskondliku või poliitilise teemaga. Kannibali stereotüüp pärineb koloniaalperioodist ning selle teke baseerus suuresti kuulujuttudel ning rituaalsete kommete kontekstivälisel tõlgendamisel. Selle stereotüübi teke ei põhinenud ilmselt mitte niivõrd hirmul inimsööjate ees, vaid seda nähti kui võimaliku koloniseerimise põhjendust ja õigustust.

Stereotüüp, mida kõige vähem esines, oli aafriklaste kujutamine lastena, mida esines kokku ainult neljal korral. Lastena kujutamisel puudus üks läbiv temaatika. Aafrika rahvaid kujutati lastena ülekantud tähenduses, rõhutades sellega, et nad on arengu kõige madalamal astmel, võrreldes eurooplastega, kes tollaste eurotsentristlike tõekspidamiste kohaselt olid nõ progressi mõõdupuu kõrgeimal astmel. See stereotüüp pärineb koloniaalperioodist ning on seotud sellega, kuidas Euroopa ennast ümbritseva maailma suhtes nägi. Võõraid rahvaid käsitleti eurotsentristlikust vaatenurgast ning rahvad, kes ei olnud “piisavalt tsiviliseeritud” (mh Aafrika rahvad), vajasisid Euroopa koloniaalriikide arvates nõ paternalistlikku abi selleks, et arengus järgi jõuda.

Kui võrrelda karikatuuride visuaalset külge ja sõnumit, siis ei olnud need alati sisult

aafriklaste suhtes negatiivselt meelestatud. Leidsid mitmeid karikatuure, eriti Itaalia-Abessiinia sõja ajal, kus võrdluses mustanahalistega oli eurooplasi negatiivsemalt kujutatud.

Mustanahalisi oli analüüsitud allikates peamiselt kujutatud kahel viisil: metslasena või allegooriana, ning nende sagedam kujutamine koondus kindlatesse aastatesse. Kõige rohkem oli neid kujutatud aastatel 1925-1927 ja 1935-1936. Ülejäänud aastatel oli aafriklasi kujutatud vaid mõnel korral, sest tegemist ei olnud Eesti kontekstis relevantse teemaga.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

Ajakiri Kratt 1925-1939

Ajakiri Sädemed 1923-1939

Kirjandus

Albrecht, Corinna, Foreigner, *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*, toim. M. Beller ja J. Leerssen. New York: Rodopi, 2007, lk. 326-328.

Allport, Gordon W., *The Nature of Prejudice*. New York: Addison-Wesley Publishing Company, 1958.

Annus, Endel ja Loogväli, Tiina (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 I, A – N*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2002.

Annus, Endel ja Loogväli, Tiina (toim.), *Eestikeelne ajakirjandus 1766-1940 II, O – Ü*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2002.

Beauregard, Erving E., Menelik II: Another Look, *Transafrican Journal of History*, Vol. 5, No.2, 1976, lk. 21-31.

Beller, Manfred, Stereotype, *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*, toim. M. Beller ja J. Leerssen. New York: Rodopi, 2007, lk. 429-433.

Durham, Deborah, The Predicament of Dress: Polyvalency and the Ironies of Cultural Identity, *American Ethnologist*, Vol. 26, No. 2, 1999, lk. 389-411.

Esna, Olaf, Papa Jannseni asutatud Postimehe sabad Pärnus, *Pärnu Postimees*, 8. Mai 2007.

Gilman, Sander L., *Difference and Pathology: stereotypes of sexuality, race, and madness*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1985.

Hall, Stuart, Teise vaatemäng, *Representatsioon*, toim. S. Hall, J. Evans ja S. Nixon. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Kirjastus, 2018, lk. 224-284.

Hayakawa, Samuel I., Recognizing stereotypes as substitutes for thought, *ETC: A Review of General Semantics*, Vol. 7, No. 3, 1950, lk 208-210.

Hiiemaa, Karin, *Aafrika retseptatsioon eestikeelses trükisõnas*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2006.

Hiiemaa, Karin, The Reception of the Third World in Estonia in 1918-1940, *Estonian Foreign Policy at the Cross-Roads*, toim. E. Medijainen ja V. Made. Helsinki: Multiprint Oy, 2002.

Kalling, Ken, The Story of Estonian Eugenics, *Acta Medico-Historica Rigensia*, Vol. 5, No. 24, 2000, lk. 133-140.

Kemnitz, Thomas Milton, The Cartoon As a Historical Source, *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 4, No. 1, 1973, lk. 81-93.

Kreepuu, Tiit, Pallas, Anu ja Uus, Sulev, *Massikommunikatsioon ja Eesti ajakirjanduse ajalugu*, SOZU.01.194: Massikommunikatsioon ja Eesti ajakirjanduse ajalugu. E-kursuse materjalid, Tartu Ülikool, Tartu, 2011.

Laineste, Liisi, The Frighteningly Funny Foreigner: Caricatures of the Other in Estonian Interwar Public Discourse, *Image of the Other: Ethnic Caricatures in the Second Half of the 19th Century and First Half of the 20th Century*, toim. D. Dagnoslaw, Warsaw: Polish Academy of Sciences, 2010, lk. 92-121.

Laugaste, Eduard, *Eesti kirjandus karikatuuris*. Tartu: Akadeemilise kirjandusühingu kirjastus, 1939.

Lauk, Epp, Eesti ajakirjanduse arenguhooni XX sajandi esimesel poolel, *Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900-1940*, toim. E. Lauk. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 2000, lk.9-43.

Leersen, Joep, Primitivism, *Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*, toim. M. Beller ja J. Leerssen. New York: Rodopi, 2007, lk 406-408.

Lippmann, Walter, *Public Opinion*. Santa Monica: BN Publishing, 2007.

Medijainen, Eero, *Maailm prowintsionu peeglis. Rahvusvahelised suhted ja Eesti välispoliitika karikatuuridel 1918 – 1940*. Tartu: SA Kleio, 1998.

Medijainen, Eero, *Raudes eesriide lõimed: propaganda, avalik arvamus ja Baltikum 1939-1944*. Tallinn: Tallinna raamatutrukikoda, 2018.

Nederveen Pieterse, Jan, *White on Black: Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture*. New Haven ja London: Yale University Press, 1992.

Pajur, Ago, Demokraatlik Eesti, *Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahtre. Tartu: Kirjastus Ilmamaa, 2005, lk. 65-81.

Pickering, Michael, *Stereotyping: The Politics of Representation*. New York: Palgrave, 2001.

Rice, Alan, “Who’s Eating Whom”: The Discourse of Cannibalism in the Literature of the Black Atlantic from Equiano’s “Travels” to Toni Morrison’s “Beloved”, *Research in African Literatures*, Vol, 29, No. 4, 1998, lk. 106-121.

Shillington, Kevin, *History of Africa*. London: Macmillan Education LTD, 1995.

Vahtre, Lauri, Kultuur ja olme, *Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, toim. S. Vahtre (Tartu: Kirjastus Ilmamaa, 2005), lk 118-136.

Käsitkirjalised uurimused

Aus, Nele, *Aafrika ja aafriklasted Eesti varasemas kirjanduses. Stereotüüpide kujunemine*, Tartu, 1993.

Dobrõš, Nele, *Mustanahaliste stereotüübid eesti lasteperioodikas aastatel 1918–1940*, Tartu, 2010.

Heiter, Helen, *Itaalia-Etioopia konflikti kajastumine Eesti karikatuuridel aastatel 1935-1938*, Tartu, 2012.

Jõesaar, Ivar, *Ülevaade poliitilisest karikatuurist pilkelehes Kratt 1925-1940*, Tartu, 1984.

Luige, Märt, *Sädemed 1905-1915*, Tartu, 1986.

Sgarretta, Gabriele, *Humans Eating Humans. Representations of the figure of the Cannibal and Cannibalism in Colonial and Postcolonial English Literature*, Padova, 2016.

Vihalem, Andres, Evald Jalak ja Kratt aastatel 1928-1935, Tartu, 1959.

Teatmeteosed

Ames, Winslow, Caricature and cartoon, *Encyclopedia Britannica*, 20. september 2017.
<https://www.britannica.com/art/caricature-and-cartoon>. Kasutatud 15. mai 2021.

Britannica, The Editors of Encyclopaedia, Allegory, *Encyclopedia Britannica*, May 29, 2019.
<https://www.britannica.com/art/allegory-art-and-literature>. Kasutatud 30. juuli 2021.

Eesti keele seletav sõnaraamat, 2009, Allegooria.
<https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=allegooria&F=M>. Kasutatud 30. juuli 2021.

Summary

Stereotypes of Africans in the magazines Kratt and Sädemed from 1923 to 1939.

The aim of this thesis is to give an overview of stereotypes concerning Africans in magazines Kratt and Sädemed from 1923 to 1939 based on the caricatures that were published during that time. More specifically, an overview is provided of the frequency of African subjects in caricatures, the most common stereotypes and the frequency of Africans being portrayed through such stereotypes.

Source materials for this research are magazine Kratt issues that were published from 1925 to 1939 and magazine Sädemed issues published from 1923 to 1939. Magazines Kratt and Sädemed were chosen because those were the most printed caricature magazines during that time period, which also belonged to daily newspapers. That made those more accessible to the general public because those also reached people who did not specifically seek out caricature magazines.

This work is separated into two main chapters. The first chapter gives an idea of the work's theoretical background and historical context. It is divided into four subchapters. The first one gives an overview of what a caricature is and outlines its historical background. The second one introduces the concept of a stereotype. The third one gives an overview of the source magazines and their history. The last subchapter addresses Africa's historical background and gives a brief overview of how the stereotypes of Africa came to be.

The second chapter analyses the source material. It is separated into five different subchapters. The first chapter provides quantitative analysis of the source materials, showing how often black people were portrayed in the caricatures and how often certain stereotypes were used for that. The next four parts each give qualitative analysis of a stereotype by giving its historical background and analysing it in the context of the source material.

The stereotypes concerning Africa and Africans developed over a long period of time. The first images of black people go back to Ancient Egypt but the stereotypes with which people are familiar now mainly originate from the colonial period. Those stereotypes were used to justify colonial conquest but have survived to modern times. Africans were viewed negatively. They were seen as less developed and primitive compared to Europeans.

From 1924-1939 94 relevant caricatures were published. The most common stereotype depicted was African as a savage. That stereotype made an appearance 37 times. Outdated weaponry and lack of clothing were the elements that were used to signify that someone is a savage. But in reality modern clothing and weaponry were already known in Africa. This stereotype appeared most frequently in 1935 and 1936 in the context of the Italo-Ethiopian war. The weapons used by Ethiopians were extremely outdated compared to Italians but in actuality compared to the rest of Africa the weapons used by Ethiopians were relatively modern. The years 1935 and 1936 were the years for the second most portrayals of black people; they were portrayed on 30 occasions. Such a high number is explained by the war happening at the time, as it was very actual and received much coverage in the media.

The second most frequent way to portray black people was to use them as an allegory which was done on 27 occasions. The main allegory that was used on 26 occasions was to portray journalists as black people and that motive was used to symbolise an unethical and bad journalist. Most of the times where Africans were used as an allegory happened in 1925 and 1926 when the number of relevant caricatures was 21. The time period with the most frequent portrayals of black people was from 1925 to 1927 when they were featured on 37 caricatures, wherein 29 of those were published in 1925-1926. From that it is very apparent that most caricatures from those years featured African as an allegory. It is also important to mention that the majority of time when allegory was used in a magazine it was in *Sädemed*. *Sädemed* was owned by a political party and they used the allegory of a bad journalist in the context of the rivaling party's newspaper's journalist.

African as a cannibal stereotype appeared in a total of five times which is a small number compared to two most frequently used stereotypes. The caricatures that portrayed black people as cannibals also used the same elements of outdated weaponry and minimal clothing as the caricatures portraying them as savages. For example, one way to portray Africans as cannibals was through the motif of boiling a white person in a cooking pot. The stereotype is from the colonial period where it was born based on gossip and decontextualising cultural practices. The stereotype was not based on fear of cannibals but served as a way to justify possible colonisation.

The least amount of times depicted out of all the stereotypes was African as a child which was used only four times. Those four times did not have one conclusive way to portray Africans as children. Black people were portrayed as children to emphasize that they are

clearly less developed than Europeans whose worldview was very eurocentric. They viewed people who were not as developed as them as those who would need so-called paternal help from Europe to catch up in development.

It is very clear that the stereotypes that were used to portray black people were negative in nature. When comparing the visual part and the message of the caricature it can be seen that the message of the caricature was not always negative towards black people. There were multiple caricatures, especially during the Italo-Ethiopian war, where Europeans were portrayed more negatively than Africans.

Most commonly, black people have been portrayed using two stereotypes: African as a savage and African as an allegory. The most frequent portrayal of black people occurred in the years 1925-1927 and 1935-1936. During the other years Africans were not portrayed very often because it was not a relevant topic in Estonia.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hanna-Britt Augasmägi,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Stereotüübid aafriklastest ajakirjades Kratt ja Sädemed aastatel 1923-1939,

mille juhendaja on Kari,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hanna-Britt Augasmögi
13.08.2021